

НА ШЛЯХУ ДО РОЗРОБКИ КОМУНІКАТИВНО-ГЕНЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

¹Вінницький національний технічний університет

Анотація

В статті визначено роль комунікативності як онтологічної та процесійної основи розвитку властивостей суб'єктності та суб'єктності особистості загалом. Проаналізовано та обґрунтовано питання необхідності та можливості розробки комунікативно-генетичного підходу до розвитку суб'єктності особистості.

Ключові слова: суб'єктність особистості, розвиток суб'єктності особистості, комунікативно-духовний підхід до суб'єктності, комунікативно-генетичний підхід до розвитку суб'єктності, комунікативність, внутрішня свобода, мотиваційність, творчість, саморегуляція, духовність.

Abstract

The article defines the role of communicativeness as an ontological and procedural basis for the development of the properties of subjectivity and personality subjectivity in general. The necessity and possibility of developing a communicative-genetic approach to the development of personality personality is analyzed and substantiated.

Key words: personality personality, personality personality development, communicative-spiritual approach to subjectivity, communicative-genetic approach to personality development, communicativeness, intrinsic freedom, motivation, creativity, self-regulation, spirituality.

Вступ

Процес трансформації свідомості українського суспільства в період незалежності проходить дуже повільно та болісно. В українців, у своїй більшості, ще не сформувалась установка свободи як ключової цінності та мотивації. Відомі нам вислови «мовою не накормиш», «свободою не накормиш», це підтверджують. Пориви свободи під час «померанчевої революції» (2004), «революції гідності» (2014), перших років боротьби проти російської агресії виявились, у більшості, лише емоційними поривами, які дуже швидко були приглушені російськими ідеологемами, популізмом та українським «моя хата з краю». В остатку знову залишилась «свободна та активна меншість».

Завдання багатогранне та складне, але ключові відповіді, на нашу думку, ми можемо знайти в напрямі досліджень таких особистісних явищ та понять як «суб'єктність» та «розвиток суб'єктності». Тільки суб'єктна особистість може стати умовою успішної трансформації суспільства та держави.

В контексті дослідження розвитку суб'єктності особистості, ролі освіти в розвитку суб'єктності особистості, смисловими та телеологічними можуть бути головні ідеї одноіменної праці відомого представника гуманістичної психології К. Роджерса «вчитися бути свободним» [1].

Метою нашого дослідження є обґрунтування необхідності розробки комунікативно-генетичного підходу до розвитку суб'єктності особистості.

Основна частина

В сучасній науці відбувається активний процес дослідження суб'єктності особистості [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Аналіз філософських, психологічних та педагогічних досліджень проблеми духовності дає можливість, на нашу думку, визначити системоутворювальні, інтегральні компоненти (властивості, форми актуалізації) суб'єктності:

- *комунікативність (взаємодія) «Я – Інший»* як комунікативна свідомість «Я – Інший», внутрішній стан, «інтерсуб'єктність», середовище, механізми та критерій розвитку суб'єктності особистості;
- *мотиваційність* як внутрішній стан, джерело детермінації, енергії (волі) та критерій розвитку суб'єктності особистості;
- *внутрішня свобода особистості* (результат рефлексії «свобода – відповідальність») як внутрішній стан, середовище, механізм та критерій розвитку суб'єктності особистості;
- *творчість особистості* як внутрішній стан, механізм та критерій розвитку суб'єктності особистості;
- *саморегуляція* як внутрішній стан, механізм та критерій розвитку суб'єктності особистості;
- *духовно-сміслова компонента особистості*, яка в процесі свого становлення формує духовно-смісловий центр особистості, актуалізує духовно-смісловий стан суб'єктності особистості як прийняття та актуалізація смислу «Я – як суб'єкт життєтворчості та життєдіяльності» в його обумовленості іншими смислами, цінностями та духовністю особистості.

Інші якості (форми актуалізації) суб'єктності є складовими визначених інтегральних компонентів.

Буттєвою, телеологічною, аксіологічною та процесуальною основою суб'єктності, на нашу думку, є комунікація (взаємодія) «Я – Інший» як комунікативність. Термін комунікативність ми використовуємо щоб виділити спів-буттєвий, смисловий, глибинний, духовний аспекти комунікації, зокрема в сфері суб'єктності особистості. А термін «комунікація» є складовою терміну «комунікація» і характеризує суто технічний, або технологічно-інформаційний аспект взаємодії [18].

Вже в явищі та понятті «Я» як елементі комунікативної свідомості та взаємодії «Я – Інший», закладено суб'єктну визначеність особистості. Формула «Я – Інший» є формулою суб'єктності. Комунікативна свідомість «Я – Інший» дає можливість усвідомити себе суб'єктом життєтворчості та життєдіяльності. Але з іншого боку, «Я» усвідомлює суб'єктність та цінність «Іншого». «Я – Інший» як взаємодія актуалізує «Я» як суб'єкта внутрішньоособистісної та зовнішньоособистісної взаємодії, але при цьому, «Інший» також актуалізується як суб'єкт.

Комунікативність, в ряду явищ внутрішньої свободи, мотивації, творчості, саморегуляції та духовності є базовим системоутворювальним інтегральним компонентом суб'єктності особистості.

Визначення нами комунікації як «процесу та стану взаємодії людини з внутрішнім і зовнішнім світом, на основі яких «Я» (в системі взаємодії «Я – Інший») усвідомлює себе, відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну та телеологічну «Самість», засвідчує ключову роль «Самості» як суб'єктності особистості у її взаємодії у світі. Саме тому, на нашу думку, розробка «суб'єктно-комунікативного підходу» є ефективним шляхом побудови цілісної та ефективної теорії особистості.

З іншого боку, розвиток суб'єктності особистості не може бути успішним без обумовленості психічних явищ духовно-смісловими, ціннісними чинниками. Суб'єктність є духовно-психологічною сутністю. Тому, розробка «комунікативно-духовного підходу» повинна стати основою побудови цілісної та ефективної теорії суб'єктності особистості.

Особливий акцент сучасна психолого-педагогічна наука робить на дослідженні проблеми природи та розвитку суб'єктності особистості.

В українській психологічній думці активно розвивається суб'єктно-генетичний підхід до розвитку особистості та її суб'єктності (В. Татенко, І. Нікітіна та ін.). Як зазначають представники цього підходу, розвиток якостей суб'єктності особистості та суб'єктності загалом не відбувається з «чистого листа» [13; 14]. Дитина народжується з «суб'єктними кодами», «запонтенційованими утвореннями», «інтенціями» психологічних явищ суб'єктності. Генетичний аспект розвитку особистості, зокрема в теорії самоактуалізації особистості, є невід'ємною складовою гуманістичної психології. Наявність духовно-генетичних інтенцій розвитку суб'єктності особистості та особистості загалом є предметом дослідження гуманістичної психології [8; 13]. Як генетично закладену інтенцію визначає «потребу смислу» В. Франкл [16].

Особливий внесок у дослідження розвитку суб'єктності особистості здійснив відомий український психолог В. Татенко. Він зазначає, що проблема «авторства» в психічному розвитку не може вирішуватися без урахування соціальної природи людського індивіда, без значення для його розвитку взаємодії із соціальним середовищем, системою суспільних відносин та інститутів соціалізації. Але ці фактори не є детермінуючими в розвитку психіки, вони є фоном, умовою розвитку індивіда як суб'єкта психічної активності. Дитина відпочатку визнається суб'єктом власного психічного розвитку, детермінованого

«зсередини», що вступає в активну, ініціативну взаємодію із соціальним середовищем із позиції актуального і потенційного рівнів свого розвитку. Окремій людській особині притаманні суб'єктні інтенції і потенції, без яких вона просто неспроможна стати людиною навіть у найкращому соціокультурному оточенні і при застосуванні найефективніших методів соціалізуючого впливу [14, с. 341]. Суб'єктні інтенції це онтопсихологічні утворення які «несуть у собі «сутнісний код» онтогенетичних перетворень індивіда в напрямку досягнення ним суто людського буття в світі» [13, с. 251].

До таких генетичних інтенцій розвитку суб'єктності особистості ми відносимо: взаємодію, активність, любов як інтенції інтегральної компоненти комунікативності (взаємодія) «Я – Інший»; самостійність як інтенція інтегральної компоненти внутрішня свобода особистості; потреби (зокрема самоактуалізації, пізнання, активності та ін.), воля як інтенції інтегральної компоненти мотиваційності; активність, потреба пізнання, потреба «інноваційності» як інтенції інтегральної компоненти творчості; самостійність, потреба пізнання як інтенції інтегральної компоненти саморегуляція; інтенції, коди духовної сутності людини як інтегральної компоненти духовність.

«Паростки» психологічних явищ суб'єктності особистості ми можемо побачити відразу як дитина починає взаємодіяти у світі, пізнавати його.

Генетичні інтенції суб'єктності поступово розвиваються, ускладнюються, набувають «певної закріпленості», стають «стійкішими» перед зовнішніми впливами – стають якостями особистості.

Тому, важливою складовою мети освіти є розвиток суб'єктності особистості, яка, «розвинувши», «залучивши», «активувавши» духовність та соціальну компетентність особистості, ставши їх організаційною основою та суб'єктом центром, актуалізує ефективну взаємодію особистості у світі. В контексті освітнього процесу, суб'єктність є координаційним центром самоорганізації особистістю розвивальної, навчально-професійної та виховної діяльності. Тому суб'єктність ми можемо визначити, нарівні з духовністю, соціальною компетентністю та комунікацією (взаємодією) онтологічною, аксіологічною, телеологічною та методологічною основою освіти [19].

Комунікативність є онтологічною та процесуальною основою сутності та становлення інших компонентів, та розвитку суб'єктності загалом. Саме в процесі внутрішньої та зовнішньої комунікативності «Я – Інший» відбувається віковий процес розвитку та актуалізації активності, внутрішньої свободи, самостійності, мотиваційності, творчості, рефлексії, самовизначення, інноваційності, саморегуляції, духовності та ін.

Обумовленість цінностями, смислами та духовністю приводить до ускладнення суб'єктності як психологічного явища, його вихід за межі психологічного на сутнісний (духовний, смисловий) рівень становлення суб'єктності як інтегральної якості особистості. Розвиток духовно-смислової компоненти суб'єктності особистості, зокрема її актуалізація у формі становлення духовно-смислового центру розвитку суб'єктності («Дух»), є завершальним етапом становлення суб'єктності особистості як цілісної системи, етапом «зрілості», повноти структури та механізмів розвитку суб'єктності особистості – становлення суб'єктності як духовно-психологічної сутності. Визначальною подією цього процесу є породження та прийняття смислу «Я – як суб'єкт життєтворчості та життєдіяльності».

Якості суб'єктності особистості як системні елементи характеризуються взаємодією, взаємовизначальністю, взаємодоповнювальністю, взаємозалежністю та формують відповідну систему, механізм розвитку суб'єктності особистості.

Тому, з точки зору природи та становлення суб'єктності особистості комунікативно-духовний підхід актуалізується як комунікативно-генетичний підхід. Він включає в себе онтогенез, психогенез, аксіогенез суб'єктності особистості.

Висновки

В сучасній науці відбувається активний процес дослідження суб'єктності особистості. Аналіз філософських, психологічних та педагогічних досліджень проблеми суб'єктності дає можливість визначити системоутворювальні, інтегральні компоненти (властивості, форми актуалізації) суб'єктності: комунікативність (взаємодія) «Я – Інший», мотиваційність, внутрішня свобода, творчість, саморегуляція, духовність.

Онтологічною та процесуальною основою сутності та становлення компонентів суб'єктності, суб'єктності загалом, є комунікативність. Саме в процесі внутрішньої та зовнішньої комунікативності «Я – Інший» відбувається віковий процес розвитку та актуалізації активності, внутрішньої свободи,

самостійності, мотиваційності, творчості, рефлексії, самовизначення, інноваційності, саморегуляції, духовності та ін.

Роль комунікативності в розвитку суб'єктності особистості ставить перед сучасною наукою завдання розробки комунікативно-генетичного підходу до розвитку суб'єктності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Роджерс К. Вчитися бути вільним / Роджерс К. // Гуманістична психологія: Антологія: навч. посібник: У 3-х т. – К. : Пульсари, 2001. Том 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – С. 37 – 59.
2. Бондаренко О. Ф. Суб'єктність як етичний вимір : у пошуках вітчизняної традиції в психотерапії / Бондаренко О. Ф. // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії : збірка статей. – К. : Либідь, 2006. – С. 52 –
3. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / Брушлинский А. В. – М. : Ин-т психологии РАО, 1994. – 109 с.
4. Галян О. І. Розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття. – Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2018. – 549 с.
5. Гуляс І. А. Особистість як інтегральний суб'єкт аксіопсихіки / Гуляс І. А. // Наука і освіта. – 2010. – № 2. – С. 4 – 8.
6. Карпенко З. С. Картографія інтегральної суб'єктності: пост-постмодерністський проект / Карпенко З. С. // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії : збірка статей. – К. : Либідь, 2006. – С. 157 – 175.
7. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія / Кузікова С. Б. – Суми : МакДен, 2011. – 412 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность / Маслоу А. – СПб : Евразия, 2001. – 478 с.
9. Надюк Н. Специфіка та атрибутивні основи суб'єктності особистості / Надюк Н. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. Психологія. Соціальна робота. – 2012. – № 4. – С. 35 – 38
10. Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молодшої людини в період повноліття: монографія / Нікітіна І. В. – К. : КНТ, 2008. – 192 с.
11. Осницький А. К. Проблемы исследования субъектной активности / А. К. Осницкий // Вопр. психологии. – 1996. – № 1. – С. 5 – 19.
12. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности: учебное пособие / Петровский В. А. – Ростов н/Д : Феникс, 1996. – 512 с.
13. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении / Татенко В. А. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 1996. – 404 с.
14. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / Татенко В. О. // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії : збірка статей. – К. : Либідь, 2006. – С. 316 – 357.
15. Тітов І. Г. Особистісне становлення дитини: суб'єктний вимір : монографія / І. Тітов, О. Кравченко, Л. Москаленко; за ред. І. Г. Тітова. – К.: ВЦ «Академія», 2015. – 152 с.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла / Франкл В. – М. : Прогресс, 1990. – 366 с.
17. Шехавцова С. О. Суб'єктність у педагогічному аспекті: теорія і практика / Шехавцова С. О. – Полтава : ПУЕТ, 2016. – 414 с.
18. Прищак М. Д. Комунікація, спілкування, комунікативність : категоріальний аналіз / М. Д. Прищак // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2010. – № 2. – С. 5 – 8.
19. Прищак М. Д. Учатися бути вільним: суб'єктність як мета освіти / Прищак М. Д. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 60. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2019. – С. 38 – 44.

Прищак Микола Дем'янович – канд. пед. наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Pryschak Nicolai D. – Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of Philosophy and Humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnitsa.